



COVID-19 SALGINININDA EKONOMİNİN DURUMU

Doç. Dr. İnci PARLAKTUNA

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

Sağlıklı Kentler Birliği Danışma Kurulu Üyesi

Özet

Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde yayılım göstererek dünyayı etkisi altına alan COVID-19 toplumların yaşantısını ve ülke ekonomilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü virüsün yayılma hızında ciddi bir artış olduğunu ve yetkililerin gerekli önlemleri almadığını açıklayarak 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla COVID-19'u salgın bir hastalık olarak ilan etmiştir. COVID -19 salgını bir sağlık krizidir ve sağlık krizi geçinceye kadar gerekli önlemler ciddiyetle alınması şarttır. Ülkeler tarafından alınan karantina ve diğer önlemler ödün verilemeyecek kısıtlardır. Ancak sağlık krizini kontrol etmek için alınan bu önlemler diğer taraftan ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışma COVID-19 salgını sürecinde alınan önlemlerin ülkenin üretim düzeyi, işgücü piyasası ve tüketim üzerindeki etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır.

Giriş

Dünyanın tarihsel sürecine bakıldığında insanlık bölgesel olarak birçok salgın türüyle karşılaşmıştır. Ancak küresel salgın niteliğini kazanan üç tane salgından bahsedilir. Milattan Sonra altıncı yüzyılda başlayan sekizinci yüzyıla kadar süren *Jüstiyan Vebası*, on dördüncü yüzyılın ortalarında başlayıp on dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğine kadar sık sık geri gelen *Kara Veba* ve Birinci Dünya Savaşının son yıllarında başlayarak tüm dünyaya yayılan *İspanyol Gribi*'dir. Kitleleri kavuran bu salgınlar genelde doğu kökenli olup deniz ticareti yoluyla Avrupa, Akdeniz ve Orta Doğu gibi diğer coğrafik bölgelere yayılarak bu bölgeleri etkilemiş ve çok sayıda can kaybına yol açmıştır. Hem toplumsal hem de ekonomik açıdan derin izler bırakan bu salgınlar orta ve uzun vadede bakıldığında sonuçların her yerde aynı olmadığı görülmektedir. Böylesine büyük küresel salgınların tek tip etkilerinin olmadığı küresel salgınlardan çıkarılan önemli derslerden biri olarak vurgulanmaktadır.

KoronaVirüs hastalığı 2019 (COVID-19) salgını, Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve diğer coğrafik alanlara hızlı bir şekilde yayılım gösteren dördüncü küresel salgın olarak tarihte yerini



aldı. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Tedros Ghebreyesus 30 Ocak 2020 tarihinde COVID-19 salgınına Uluslararası Sağlık Tüzüğü kapsamında Acil Durum Komitesi'nin tavsiyesini takiben uluslararası halk sağlığı acil durum ilan etti. Bu durum krizin önlenemediği ve dünyanın krize girdiğinin bir ifadesiydi. Bu uyarı aslında ciddi bir stratejik uyarıydı ancak ülkeler tarafından yeterli ölçüde ciddiye alınmadı. DSÖ Genel Direktörü 4 Şubat 2020 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreterliğini konu hakkında bilgilendirdi. Ayrıca ülkelerin COVID-19 salgını için yapacakları hazırlıkları ve geliştirecekleri önlemleri BM'nin bünyesinde koordine edecekleri bir Kriz Yönetim Ekibinin kurulması için BM'nin kriz yönetimi politikasının harekete geçirilmesini talep etti. BM ile DSÖ birlikte 6 Şubat 2020 tarihinde bir telekonferans düzenleyerek COVID-19 hakkında güncel bilgi verdi ve Stratejik Hazırlık ve Önlem Planını (SPRP)¹ tanıttı. Ancak DSÖ Genel Direktörü virüsün yayılma hızında ciddi bir artış olduğunu ve yetkililerin gerekli önlemleri almadığını açıklayarak 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla COVID-19'u salgın bir hastalık olarak ilan etti. Dolayısıyla birçok ülke salgına hazırlıksız bir şekilde yakalandı.

COVID-19 salgını bir sağlık krizidir, kriz geçinceye kadar önlemlerin titizlikle alınması ve ödün verilmeden ciddiyetle uygulanması gerekir. Eğer ülkeler önlemleri önemsemmez ise kriz üzerindeki kontrolünü hızlıca kaybedebilir ve ciddi bir sağlık krizi ile karşı karşıya kalabilir. Böyle bir durumla karşılaşan gelişmiş ülkeler bile, geri dönülemeyecek yüksek bir maliyet ödemek zorunda kalabilir. COVID-19 salgınından en fazla etkilenen ve hazırlıksız yakalanan ülkelere biri olan ABD, önlemleri yeterli düzeyde ciddiye almadığından Ağustos ayı itibarıyla KoronaVirüs nedeniyle can kaybı 180 bine ulaşmıştır.

Ülkeler COVID-19 salgının yarattığı sağlık krizini aşmak için bir taraftan sokağa çıkma yasağı ve sosyal mesafeyi korumak amaçlı aldıkları önlemler diğer taraftan ülkenin üretim düzeyini, işgücü piyasasını ve reel piyasayı olumsuz etkileyerek ekonomik krizin kapısını aralayabilir. Bu çalışma COVID-19 salgını sürecinde alınan önlemlerin ekonomi üzerinde ne tür etkiler yarattığı tartışması üzerinedir. Çalışmanın giriş bölümünde COVID-19 salgının ortaya çıkması ve çalışmanın amacı açıklanmıştır. İkinci bölümde COVID-19 salgınında alınan önlemlerin nasıl ekonomik krize yol

¹ <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/srp-04022020.pdf>



açtığı, üçüncü bölümde COVID-19 salgının ekonomi üzerindeki ne tür etkiler yarattığı anlatılmıştır. Sonuç, dördüncü bölümde yer almıştır.

COVID-19 Salgınına Yavaşlatacak Önlemler Nasıl Ekonomik Kriz Yaratır?

Sağlık sistemi krizi olan COVID-19 salgını, bulaşıcılığı ve belirsizliği yüksek olan ve mücadele etmenin kolay olmadığı bir salgındır. Çok güçlü gelişmiş ülkeler bile bu tür sağlık krizlerini yönetmede başarısız olabilirler. Kriz yönetiminin başarılı sonuçlara ulaşması, krizin öncesindeki ve sonrasındaki aşamaların titiz bir şekilde yönetilmesine dayanır. Dolayısıyla ülkelerin COVID-19 salgınından çok veya az etkilenme farklılıkları salgını yönetirken stratejik uygulamalarındaki farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Krizin çıkma riskinin azaltılması kriz öncesi dönemin birinci aşamasıdır. Yani krizin çıkması engellenirse, kriz en iyi şekilde yönetilmiş demektir. Mesela SARS'ı deneyimlemiş bir ülke olan Singapur DSÖ'nün 30 Ocakta küresel acil durum ilanını ciddiye aldı ve hazırlıklara başladı. Singapur, daha önce SARS için yapmış olduğu çalışmaların tümü COVID-19 krizi için hazırlık aşaması oluşturdu. DSÖ, COVID-19'u küresel salgın ilan ettiğinde Singapur kriz hazırlıklarını çoktan bitirmişti.

Salgının ilan edilmesinden sonraki üçüncü aşama salgının ortadan kaldırmak için alınması gereken önlemleri kapsamaktadır. Bir sağlık krizi olan COVID-19 salgını en kısa sürede kontrol altına alınması ve durdurulması insani bir sorumluluktur ve bu durum üç stratejiyle gerçekleşir. Birinci strateji; aşının bulunması ve kullanıma girmesi veya ilacın bulunmasıdır. COVID-19 için henüz geliştirilmiş bir aşının bulunmadığı ve insanların üzerinde güvenle kullanılabileceği etkin bir aşının en erken bir yıl sonra üretilbileceği belirtilmektedir. Aşının üretilmesinde ülkenin sahip olduğu reel ve finansal kaynaklar ile bilgi birikimi belirleyici rol oynar. Burada zaman boyutunun da önemli bir faktör olduğunu unutmamak gerekir. İkinci strateji; hiçbir tedbir almadan işi olurluna bırakarak sürü bağışıklığı stratejisinin uygulanmasıdır. Eğer toplumun %50-60 bağışık duruma gelirse, salgın kontrol altına alınabilir. Ancak bu strateji oldukça yüksek riskli ve tehlikelidir. Son derece bulaşıcı olan bu virüsü kapan bir grup bağışıklık kazanırken geri kalan grup hastalanır ve hastaneye yatar. Eğer mevcut hasta sayısı sağlık kapasitesinin üstüne çıkarsa sağlık sistemi çöker ve ölüm sayıları artar. Dolayısıyla bu stratejinin alternatif maliyeti sağlık krizinin ortaya çıkmasıdır. Üçüncü strateji; ülkeler aşı bulunana kadar virüsün yayılımını kontrol edebilecekleri

ve virüsü baskılayıcı stratejilere yönelmeleridir. Bu stratejiler sosyal mesafenin korunması ve sokağa çıkma yasağı gibi önlemlerin uygulanmasıdır. Bu stratejinin alternatif maliyeti ise ekonomik krizin ortaya çıkmasıdır. COVID-19 salgın sürecinde bazı ülkeler sürü bağışıklığı stratejisi uygulama kararı ile bulaşıcılığı azaltıcı veya virüsü baskılayıcı önlemleri uygulama kararı arasında kararsızlık yaşadılar. Zira sürü bağışıklığı stratejisi uygulama kararı ülkeleri sağlık krizine adım adım yaklaştırırken, sokağa çıkma yasağı kararı ülkeleri ekonomik krize doğru yaklaştırmaktadır. Kriz yönetimin dördüncü aşaması iyileştirme dedikleri yeni normal düzene geçiş aşamasıdır. Bu aşamada alınan tedbirler veya önlemler kontrollü bir şekilde kaldırılarak doğru düzene (yeni normal duruma) doğru en düşük maliyet ve riskle maksimum faydayı sağlamayı hedeflemelidir.

Bir kişinin kaç kişiye virüs bulaştırdığını gösteren “R” sıfır oranı COVID-19 salgınını kontrol etmede önemli bir değerdir. Bu oranı doğru hesaplamak için çok sayıda test yapılması ve verilerin şeffaf bir şekilde paylaşılması gerekir. Eğer R sıfır oranı “bir” değerinin üzerinde ise salgının devam ettiğini, “bir” ise yeni normal düzene geçilebileceğini; “bir” değerinin altında ise salgının durduğunu ve sönmüldüğünü göstermektedir. Birçok ülke sosyal izolasyonu sağlama yöntemlerini ve karantina tedbirlerini R sıfır değerini dikkate alarak düzenlemektedir. Ancak COVID-19 salgınını yavaşlatmak veya durdurmak için alınan bu önlemler diğer taraftan ekonomik krizin başlamasının temellerini atmaktadır. Ekonomik krizin derinleşmesi, bu önlemlerin sıklaşmasına ve salgının süresine bağlı olduğundan R sıfır oranının “bir” değerinin altına düşmediği sürece kaçınılmazdır. Zira sağlık krizi ile ekonomik krizi arasında bir ödünleşme vardır. Ülkelerin salgını yavaşlatmak veya durdurmak için uyguladıkları her tedbir ekonomik krize, kaldırdıkları her tedbir ise sağlık krizine yol açmaktadır. Ülkelerin COVID-19 salgınını durdurmak için aldıkları önlemler, bir yandan sağlık krizine yol açmayacak şekilde düzenlenirken diğer yandan ekonomik krizi engelleyecek olan politikaların geliştirilmesini ihtiyaç vardır. Bu tür politikaları içeren bir ekonomik paket R sıfır oranının bir değerinin altına düşürerek hem sağlık krizini hem de ekonomik krizin çıkmasını engelleyebilir.

COVID-19 Salgınını Ekonomi Üzerindeki Etkileri

COVID-19 salgınına yavaşlatmak ve durdurmak için alınan önlemlerin yarattığı ekonomik kriz ile bugüne kadar yaşanan önceki ekonomik krizler arasında önemli farklılıklar vardır. Salgın yarattığı ekonomik krizin salgının süresinin belirsiz olmasından, salgının kaç kere daha tekrar edeceğinin (2. dalga ve 3. dalga dedikleri) bilinmemesinden ve en önemlisi salgının ortadan kaldırılması öncelikli olmasından dolayı çok boyutludur. Çünkü bu tür ekonomik krizin bitmesi salgının bitmesiyle doğrudan ilişkilidir. Diğer bir ifade ile COVID-19 salgını bir sağlık sorunudur ve salgın bitmediği sürece ekonomik kriz bitmeyecektir.

COVID-19 salgınına yavaşlatma veya ortadan kaldırmak amaçlı alınan önlemlerden kaynaklanan ekonomik kriz hem talebin hem de arzın daralmasıyla ortaya çıkan çok boyutlu sistematik bir krizdir. COVID-19 salgın döneminde eş anlı hem talep hem de arzdaki daralmalar ekonominin gelir düzeyini olumsuz yönde etkileyerek azalmasına ve büyüme oranının düşmesine neden olur. Bu durum tüketici ve firmalar arasında bazı paniklerin oluşmasına neden olarak tüketim kalıplarını bozar ve piyasada anormallikler yaratır. COVID-19 salgını sürecinde üretim, tüketim ve işgücünde yaşanan sıkıntılar aşağıdaki gibidir;

- Çalışanlar karantina tedbirleri nedeniyle işe gitmediklerinden dolayı üretimin yapılamaması,
- Sosyal mesafeyi korumak amaçlı uygulanan esnek çalışma sisteminden dolayı düşük düzeyli üretim gerçekleşmesi,
- Hükümetin almış olduğu karantina tedbirlerinden ve bu süreçte iflaslardan kaynaklanan tedarik zincirlerindeki kırılmalar, ara mal bulamayan firmaların üretimlerini olumsuz yönde etkilemesi,
- Tarım sektöründe ürünlerini zamanında ekip ve biçme yapamadıklarından kaynaklanan üretim kayıplarının oluşması ve tarım işçilerinin karantina tedbirlerinden dolayı çalışmaması,
- Büyük ya da küçük tüm işletmeler, özellikle havacılık, lojistik, turizm ve konaklama ile lokanta, kafeterya gibi yeme içme sektörünün ciddi zorluklarla karşı karşıya kalması,
- Belirli sektörlerde iflaslar ve iş kayıplarının yaşanması,
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) için ticari faaliyetlerin sürdürülmesinin zorlaşması,



- Birçok ülke liderleri ekonomik kayıplardan kaçınmak için aşamalı stratejilere yönelerek ulusal ve yerel düzeyde stratejik kararlar alması, ihracat ve ithalatı etkilemesine ve tedarik zincirini bozulmasına neden olması,
- Karantina önlemlerinden dolayı tüketicilerin dışarıya çıkamadıklarından dolayı tüketim harcamalarının azalması,
- COVID-19 salgını dönemi belirsizliğin yüksek olduğu bir ortam olduğundan, bazı tüketiciler harcamalarını kontrollü yaptıkları için tüketim harcamalarının azalması.

Sonuç

Ülkeler COVID-19 sürecinde uygulayacakları stratejileri sağlık ile ekonomi arasındaki dengeyi kuracak hassaslıkta belirlemelidir. Ayrıca her ülke benzer strateji uygulasa bile ülkelerin sahip oldukları kaynaklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılar farklı olduğundan COVID-19 salgının gelişme süreci ile ekonomik ve toplumsal etkileri farklı olacaktır. COVID-19 sürecinde ülkelerin ortaya koyduğu kapsamlı ekonomik paketlerin en başat bileşenlerden biri sosyal politikalarıdır. Burada ülkelerin nasıl politika önlemleri almalı ve önceliklendirme neye göre yapılmalı soruları önem arz etmektedir.

Kaynaklar

PAMUK, Şevket (2020), “Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Sonuçları”, Sarkaç Bülten, 9 Nisan 2020, <https://sarkac.org/2020/04/tarihte-kuresel-salginlar-ve-iktisadi-sonuclari/> (Erişim Tarihi: 03.05.2020).

DSÖ, COVID-19 Strateji Hazırlık ve Yanıt Planı, Ülkelerin Hazırlık ve Yanıt Çalışmaları Desteklemeye Yönelik Operasyonel Planlama Kalvuzu (12 Şubat 2020 itibariyle taslak).

Voyvoda, E. ve Yeldan, E., (2020). COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi. *SOBAG* tarafından *1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı* çerçevesinde duyurulan 120K541 no’lu proje kapsamında desteklenmektedir.

Warwick M. and Roshen F., (2020). The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios. CAMA Centre for Applied Macroeconomic Analysis, Working Paper 19/2020 February 2020.